

Bauer Lilla¹

A műveltség szerepéről a közigazgatás-tudományi képzésben²

Bevezetés és felvetésünk indoklása

2010-ben a Ménesi úti dékáni tárgyalóban a Politikatudományi Doktori Iskola közigazgatási alprogramjának hallgatójaként örömteli felismerés ért engem, a bölcsészettudományi MA-diplomával új vizekre evezőt: Máthé Gábor tanár úr óráin különösen erős hangsúllyal szerepeltek az általános emberi civilizáció, kultúra és eszme történeti hagyományának egyes művei, kérdései; régmúlt szerzők alkotásai éppúgy szóba kerültek, mint a legfrissebbek. Otthon éreztem magam, ugyanakkor a közösségi és társadalmi kontinuitás új szemszögéből, más perspektívát nyitva, új értelmüket tárták fel az ismert (vagy általam épp nem ismert) társadalomelméleti és filozófiai művek, szépirodalmi, zeneművészeti alkotások.

Mindezek az órák és a doktori tanulmányok más foglalkozásai, illetve saját fenomenológiai és hermeneutikai tanulmányaim egyaránt arról győzték meg, hogy ma, a multidiszciplinaritás, globalizáltság, infokommunikáció és hálózat kutatás pulzáló tudományos dzsungelében ösvényeket kell vágni és őrizni a műveltségnek. Annak a műveltségnek, amely nem pusztán az emberi megismerés, a lexikális tudás és a racionalitás kumulációja, hanem fajunk általában vett szellemi szubsztanciája, beleértve annak összes morális és szociális vonatkozását.

Jelen írásban két fő kérdés nyomába eredünk. Előbb gyors vágásban – írásunk terjedelme nem tesz lehetővé sem részletes, sem teljességre törekvő áttekintést, még megközelítőleg sem – a műveltség, művelődés, képzés és tudás meghatározásának néhány eszmetörténeti elemét mutatjuk be. A Kedves Olvasótól előre is megbocsátást remélünk válogatásunk miatt, amely, bevalljuk, szigorúan személyes preferenciák alapján, mi több, önkényes módon történt. Ugyanakkor

¹ Adjunktus, Nemzeti Közzolgálati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar Lőrincz Lajos Közigazgatási Jogi Tanszék. Kapcsolat: bauer.lilla@uni-nke.hu.

² Tisztelettel és hálával idézem fel az első közigazgatás-tudományi doktori iskola keretében Máthé Gábor tanár úr óráit, amint a Ménesi úti dékáni tárgyalóban, magasan a város felett, a késő délutáni napfény arany hátterében ülve, történeti és társadalomfilozófiai utazásokra vitt minket.

bízunk abban, hogy a néhány kiragadott példa mégiscsak mutatni fogja a változás koherenciáját. Ezt követően kísérletet teszünk arra, hogy feltevéseinket igazoljuk: a közigazgatás-tudományi képzésben a közigazgatás-tudományi szakműveltség mellett az általános műveltség magas szinten tartása is fontos.

Ez utóbbi kérdés megválaszolásakor utalni szeretnénk azokra a gondolatokra is, amelyeket a Nemzeti Közszerológiai Egyetem *Olvassuk újra! Irodalom és művészet szerepe egyéni és nemzeti identitásunk megerősítésében* című szabadon választott kurzus hallgatói foglalmaztak meg a 2020/21. tanév I. félévében tartott szemináriumi foglalkozásokon.

Mit értsünk általános műveltség alatt?

Az általánosságban műveltségnek nevezett fogalom értelmezéséhez a hozzá kapcsolódó fogalmakat is bevonjuk vizsgálódásunkba, mint amilyen az ismeret, képzés, tudás.

Arisztotelész a *Metafizika* első mondatában így fogalmaz: „Minden ember természeténél fogva törekszik a tudásra.”³ Ezt a mondatot érthetjük úgy, mintha emberi mivoltunk egyik alapvetése, létünk kiteljesítésének elengedhetetlen feltétele és egyben eszköze volna a tudás megszerzésére, tudásunk növelésére, önmagunk kiművelésére való törekvésünk.

Az arisztotelészi szöveget olvasva azt is megtudjuk, hogy az ógörög tudós megkülönbözteti egymástól a például kézműves által gyakorolt mesterségbeli tudást, a *tekhné*, és a *phronésizst*, a higgadt megfontolás eredményét. A *tekhné*-ről azt írja, hogy az így szerzett, gyakorolt ismeret, tudás, ügyesség a gyakorlás megszűnésével, egy rutin elvesztésével, egy adott munkafolyamat eltűnésével könnyen elfelejtődik. A *phronésisz* ezzel szemben egyfajta gyakorlatias élni tudás, életbölcsség, amely viszont nem felejtődik el. Mai fogalompárban a *tekhné* a tényismeret, a begyakorolt ismeret és ügyességet jelenti. A tényismeret könnyen kopik, fakul, a szakmai tudás, ügyesség, a munkaerőpiacon jegyzett szakma érvényessége könnyen avul. Mind a tényismeret, mind a szakmai ügyesség, szakmai tudás tartóssága attól függ, használjuk-e.

Velük szemben állnak a készségek, képességek. A szociológia nyelvén szólva ezek kulturális és személyes attitűdök, értékek, amelyek, ha a többségi társadalom normáival szembemennek, ha töredezetten vagy egyenesen negatívak, akkor deviáns vagy legalábbis nagyon küzdelmes sorsot jósolnak, míg, ha a többségi társadalom értékeivel, attitűdjeivel összhangban vannak, akkor reális esély nyílik a kiegyensúlyozott életre, a jó társadalmi pozíciók betöltésére. A pszichológia

³ Arisztotelész: *Metafizika*. Budapest, Logos, 1992. 980a 21.

fogalmiságában többek közt az önismeretnek, asszertivitásnak, az érzelmi és alkalmazkodási képességet mutató hányadosoknak (EQ és AQ), a mentális egészség állapotának, illetve a rezilienciának van szoros kapcsolata a *phronészisz* fogalmával. Mindnek lényege, hogy az egyén boldogságához, elégedettségéhez, sikerességéhez elengedhetetlenül szükségesek. A neveléstudományban kulcskompetenciáknak nevezik azokat a képességeket, készségeket, amelyek révén az egyén boldogulni képes partnerre, szülővé, munkatárssá és állampolgárrá válik.

A „képzés” kifejezés és fogalom alapja a *Bildung* ónémet főnév. A képzett szó egyfelől származtatható a *bilden* (alakítani, képezni, teremteni) igéből. Ugyanakkor a képmást vagy képet jelentő *Bild* főnév is tekinthető a szó alapjának. A két szó jelentéstartalmának összekapcsolását már a késő középkor és a reneszánsz misztikusai (Meister Eckhart, J. Böhme) elvégezték. Ők a *Bildungot* valódi oldalról megközelítve elemezték, és egy sajátos szellemi folyamatot értettek alatta. A „képzés” során az Isten képmására teremtett ember egy benső, lelki tevékenység művelésével törekedett arra, hogy kialakítsa önmagában Isten képét, azaz, hogy lelkében, szellemében mindinkább megközelítse az isteni tökéletességet. A 18. század második felétől a felvilágosodásnak köszönhetően alakul ki a *Bildung* szekularizált változata. Ekkorra egy önművelő pedagógiai folyamat értenek alatta, amely révén az emberben a veleszületett hajlamokat és képességeket kifejlesztik. A belső motivációjú munka gyümölcse, hogy a természeti adottságokkal rendelkező partikuláris egyén érett erkölcsű személyiséggé alakul át.⁴

Nem nehéz az arisztotelészi *phronészisz* és a szekularizált *Bildung*, képzés azonosgyökerűségét felismernünk. Továbbá a felvilágosodás kori önművelés és a 18. század végével Európa-szerte megjelenő tömegoktatás közös alapját is tetten érhetjük. Az, hogy az állam elkötelezi magát e mellett a befektetés mellett – tehát hogy drága iskolai hálózatot épít fel és működtet –, nem pusztán olyasmi, ami az egyéni szabadságjogok nyomán született kötelessége az államnak, s ami tehát csak az egyének boldogulását szolgálja. Természetesen a kölcsönösség jegyében szolgálja azt is. De emellett vagy talán ennél erőteljesebben érvényesül az állami, nemzeti iskolarendszerek létrehozásában az államnak az az érdeke, hogy felismeri, nem lehet politikai demokráciákat fenntartani iskolázatlan, írástudatlan, nem kellően szocializált állampolgárokkal. Érvényre jut továbbá a tőke érdeke, amely felismeri, hogy az ipari forradalmak nyomán létrejött, egyre bonyolultabb gyártási, technikai folyamatok és a további profitorientált fejlesztések nem elégednek meg a betanított munkások hadával. Egyre több és egyre jobban képzett munkaerőre van szükség ahhoz, hogy egy állam, egy nemzet

⁴ Vö. Márkus György: *Kultúra és modernitás. Hermeneutikai bírálatok*. Budapest, T-Twins – Lukács Archívum, 1992. 24.

produktív, kellően termelékeny legyen.⁵ Egyetértve Moses Mendelsohnnal: „A *Bildung*, a *Kultur*, és az *Aufklärung* a társadalmi élet módosulásait jelentik, azokat a hatásokat, melyek az emberek társadalmi helyzetük jobbítására irányuló igyekezetéből és törekvéséből következnek”.⁶

Veress Károly a filozófiatörténet legjelentékenyebb rendszeralkotójának, Georg W. F. Hegelnek *A szellem fenomenológiája* című nagylélegzetű munkájában kifejtett felfogását elemezve arra jut, hogy a *Bildung* gondolata az egyén szintjén a művelődés folyamatát jelenti, amelynek során az egyén a korabeli tudás, műveltség szintjére juthat el.⁷ A hegeli rendszerben azonban az egyén csak parányi alkotórésze a nagy, az általános világszellemnek. Ezen a szinten a *Bildung* az egész világtörténelemnek (*Bildungsgeschichte*) mint a tudatot alakító önművelés lényegének fogalmi megragadására szolgál. Veress úgy összegzi ezt, hogy itt Hegel az emberi létezés alapvető antropológiai téziséf fogalmazza meg. Eszerint az embernek szabadságában áll, hogy azzá váljon, amivé önnön tettei teszik. Másfelől az ember önmagát a biologikum – vagy ösztön – szerint működő természettől csak úgy tudja megkülönböztetni, ha elsajátítja mindazt, amit a múlt megteremtett és örökölt hagyott a számára. Vagyis az emberi tudás és öntudat megszerzésének, elsajátításának, birtokba vételének feltétele, hogy önnön múltját, történetét és hagyományait ismerje. „Az ember azt, hogy mi legyen, nem az ösztöntől kapja, hanem még csak meg kell szereznie magának. Ezen alapszik a gyermek joga a neveltetésére.” Ebben az értelemben, vonja le a konklúziót Veress, az ember alapvetően történeti lény, aki a művelődés és a nevelődés folyamatában jut el önmagához, tényleges emberi valójához. Hegelt idézve: „a nevelésnek az a negatív rendeltetése, hogy a gyermekeket a természetes közvetlenségből, amelyben eredetileg vannak, fölemelje az önállósághoz és szabad egyéniséghez”.⁸

Így tehát a *phronészisz*, amelytől eredeztetjük utunkat e vizsgálódás során, az egyént eltéphetetlen, morális szálakból szőtt kötéllel fonja egybe a csakis közösségekben értelmezhető és érvényes múltjával. Ez a múlt, közösségi hagyomány az alapja, eredete és kerete öntudatának, annak, hogy önmagát emberi nembeli lényként tapasztalja meg. S csakis ezen múlt ismerete és az iránta táplált közösségi érzés teszi lehetővé, hogy önmagát szabad egyéniségként, egy nevelődési-fejlődési úton „kiművelve” birtokba vegye.

Hans-Georg Gadamer, a 20. századi filozófia egyik kiemelkedő filozófusa erről így ír: „Minden egyes individuum, amely a természeti lényéből a szellemibe

⁵ Lásd Bauer Lilla: *Adalékok a 21. századi tömegoktatás és a társadalmi kohézió összefüggéseire.* Budapest, NKE KTI, 2020.

⁶ M. Mendelsohn: *Schriften über Religion und Aufklärung.* Berlin, Union, 1989. 461.

⁷ Veress Károly: *Képzés és kultúra. Kellék filozófiai folyóirat.* 1998. 10. 33–41.

⁸ Mindkét idézet innen: G. W. Fr. Hegel: *A jogfilozófia alapvonalai vagy a természetjog és államtudomány vázlat.* Budapest, Akadémiai, 1971. 198–199.

emelkedik, népének nyelvében, erkölcsében, intézményeiben előre adott szubsztanciára talál, melyet [...] el kell sajátítani. Így az egyes egyén eleve mindig a képzés útján halad, [...] amennyiben a világ, amelybe belenő, nyelvben és erkölcsben az emberek által alakított (*gebildete*) világ.”⁹ Múltját, hagyományait ismerve válhat az ember ösztönlényből szellemi szubsztanciává: „Az emberi képzés általános lényege az, hogy általános *szellemi lényé* tesszük magunkat.”¹⁰

A művelt embernek szellemi horizontja van. A horizont fogalmát Veress Károly kettébontja szubjektív és objektív oldalra.¹¹ A műveletlen embernek csak szubjektív horizontja van. Csakis önmagára nézve, önmagát középpontba állítva képes a körülötte levő világot értelmezni és elsajátítani. Léte voltaképp individuális magány. A művelt embernek azonban a szubjektív horizontja mellett objektív horizontja is van. E kettős horizont teszi lehetővé, hogy egyszerre képes az önmagára irányuló szemlélődésre és cselekvésre, valamint egy tőle független dolog szemléletére, amelyhez való viszonyában képes önmagán felülemelkedni, saját individualitásának köréből kitekinteni, s a dolgot mint olyant a magáértvalóságában szemlélni és kezelni. Más szóval: képes a tényleges *objektivitásra*, képes a dologhoz a maga egyéni és szabad módján viszonyulni.

Ezáltal válik a művelt ember *autonóm személyiséggé*, aki az értelem álláspontjáról képes viszonyulni mind önnön szubjektív individualitásához, mind a dolog objektív tárgyiségéhez, mindkét vonatkozásban kiteljesítve és megőrizve szabadságát. „Az ember csak művelődés, nevelődés által az, aminek lennie kell [...]. [...] mindent neki magának kell megszereznie, éppen mert szellem, le kell ráznia a természetit. A szellem tehát a saját eredménye.”¹²

Az autonóm személyiség ugyanakkor nem abban mutatkozik meg, hogy elfordul a világtól. Inkább jellemzi az, hogy tevékenyen és értékteremtő módon együttműködik az emberi közösséggel, aktív tagja az őt körülvevő társadalomnak. A közösségi térben való eleven jelenlét nyújtja számára a lehetőséget arra, hogy képességei, tehetsége kiteljesedjen, megmutatkozzon. A közösség számára viszont az érett, kiteljesedett, aktív személyiség olyan erőforrás, amely révén maga is erősebbé válik. Egyén és közösség eme kölcsönhatásában az eredeti *Bildung*-konceptió *szociális* értelmet is kap. Hiszen a *képzés* így most már kulturális attitűdöket, értékrendet, mentalitást, viselkedésmintákat, szabályokat, életvezetési technikákat is magában foglal. „Az egyén tehát érvényességét és valóságát itt a *műveltség*nek köszönheti [...]. [...] amennyi a műveltsége, annyi a valósága és hatalma.”¹³

⁹ H.-G. Gadamer: *Igazság és módszer. Egy filozófiai hermeneutika vázlata*. 2. jav. kiad. Budapest, Osiris, 2003. 44.

¹⁰ Gadamer (2003): i. m. 32.

¹¹ Veress (1998): i. m. 33–41.

¹² G. W. Fr. Hegel: *Előadások a világtörténet filozófiájáról*. Budapest, Akadémiai, 1979. 39.

¹³ G. W. Fr. Hegel: *A szellem fenomenológiája*. Budapest, Akadémiai, 1973. 253.

Mindez „az attitűdök, adottságok, képzetek és értékek *közös és általános* készlete, amely az egyéneken halmozódik fel, mert egy olyan történeti világban élnek, amely nem független és semleges tárgyak világa, hanem *objektívációké*, amelyek csak az ő megfelelő aktív tevékenységük révén léteznek”.¹⁴ Az egyén az ebben az értelemben vett képzés során válik alkalmassá arra, hogy állampolgárként vegyen részt az állam dolgaiban, például, hogy a betöltött társadalmi szerepe szerint jogalkalmazó, jogalkotó vagy épp intézményi ügyintéző legyen. Veress Károly a képzés során elsajátított kultúra működését az egyén és közösség közti kapcsolatban így jellemzi: „A kulturális környezetnek (a kor kultúrájának) ez a *paradigmatikus formatív* hatása, beépülése az autonóm személyiség belső mintázatába teszi lehetővé a társadalom tagjai között az értelmes érintkezést és a kölcsönös megértést, valamint a hatékony problémamegoldást.”¹⁵

A műveltség szerepe a közigazgatás-tudományi képzésben

Mindezeket a meghatározásokat és összefüggéseket megismerve, Olvasónkban talán már fel sem merül kérdésként, hogy szükséges-e, avagy felesleges általános műveltségről szóló, illetve azt növelő, felerősítő stúdiumokat szerepeltetni a közigazgatás-tudományi képzésben tanulók számára.

De talán érdemes mégis sorra vennünk, miért érvelünk ilyesfajta szemináriumok tantervbe történő beiktatása mellett, illetve mindazon kötelező és szabadon választható foglalkozások mellett, amelyek ebben a témában jelen vannak az érvényes *curriculum*ban.

Nem kétséges, hogy mindenekelőtt van egy közigazgatás-tudományi és ahhoz szorosan kapcsolódó, több tudományterületet érintő szaktudományos műveltség, amely természetszerűleg történeti. Feltárja e tudomány eredetét, múltját, kapcsolatát más tudományokkal, kutatási és fejlesztési szempontjait, elméleti-módszertani hátterét. Tárgyalja társadalmi hasznát, értékeremtő mivoltát, és mindazt az eredményt és teljesítményt, amit az emberiség általános civilizációs és kulturális javaihoz adott és ad.

Jelen esetben azonban az előző fejezetben ismertetett *phronészisz*, *Bildung*, tudás, kultúra fogalmakkal jellemzett úgynevezett általános műveltség szükségességét szeretnénk bizonyítani. Mert noha talán belátható, miért szükséges, mégis, szerepeltetése nem adja magát okvetlenül, különösen nem olyan erővel, ahogyan például a közigazgatás-tudomány történetének és hagyományainak szerepeltetése.

¹⁴ Márkus (1992): i. m. 56.

¹⁵ Veress (1998): i. m. 38.

Indítsunk Gadamer gondolatával: „A történeti szellem lényege nem a múlt helyreállításában, hanem a jelenkori élettel való gondolkodó közvetítésben áll.”¹⁶

A gondolati esszenciát konkretizálhatjuk egyfelől így: nem lehetséges a jelenkori magyar és európai jogi és igazgatási struktúrák működtetése, vezérlése annak a kulturális hagyománynak a megértése nélkül, amelybe ágyazottan létrejöttek. A jogról elmélkedve hasonló eredményre jut Emilio Betti is, aki szerint a jelenben érvényes jog nyelve nem érhető meg helyesen, ha elvászttják történeti előzményeitől. A jogi nyelv, a jog betűje nem önálló képződmény, hanem állványzat, fogalmaz metaforikusan Betti. Ezt az állványzatot egyik oldalról önnön hagyománya, másik oldalról pedig a jelen társadalommal való kapcsolata határozza meg. Azaz a megértés itt is dinamikus, olyan folyamat, mondhatjuk a fentiek ismeretében: hermeneutikai folyamat, amelyben a hagyomány mint előzetes tudás és a jelenben való lét kölcsönös és folyamatos egymásba játsása révén vagyunk csak képesek valóságos tapasztalatra szert tenni és a valóságra vonatkozó döntésekhez szilárd alapra lépni.¹⁷

De ezzel korántsem merítettük ki tartalmát. Mit érhetünk „gondolkodó közvetítésen”? Balázs Béla egy 1917-es, népszerűsítő publicisztikájában úgy fogalmazott, hogy a műveltség szemlélet, amely ismeretekből alakul ki ugyan, de akkor is megmarad, ha az ismereteket már elfelejtettük, amelyekre épült. Ismerős, ugye? Ezek a sorok szinte teljesen egybecsengenek azzal, amit a *phronészisz* kapcsán írástunk elején fejtegettünk. S mert a műveltség lényegét az ember és világ kapcsolata adja, fűzi tovább gondolatait Balázs, „minél műveltebb valaki, annál több formában, annál többször és annál többet él, s minden műveletlenség és beszűkültség részleges halál”.¹⁸ Az egyénnek az életben való eligazodáshoz és boldogulásához, mentális egészsége fenntartásához társadalmi és történelmi összefüggések felismerésére és megértésére is szüksége van, amit csak a saját közvetlen egzisztencia terepében túllépő, perspektivikus gondolkodás képessége nyújthat.

Boros János a filozófia hasznosságáról, hasznáról gondolkodva megállapítja, hogy napjainkra a tudomány gyakorlativá vált, és elsősorban a hatékonyság, a gazdaságosság fontos.¹⁹ Úgy véli azonban, hogy épp a filozófiai fogalmak értelmezéstörténete tanított meg bennünket arra, hogy mai korunk is csak egy a többi közt, nem marad *így* örökké – új kérdések, új problémák fognak felmerülni. Hermann Lübke úgy látja, hogy az újdonságok felbukkanása egyre rövidebb időn belül történik: a jelenség érzékeltetésére a láttató erejű, szimbolikus „jelenszűrő” fogalmát vezeti be. Ezen azt érti, hogy:

¹⁶ Gadamer (2003): i. m. 129.

¹⁷ E. Betti: Az értelmezés általános elméletéről. In Szabó Miklós – Varga Csaba (szerk.): *Jog és nyelv*. Budapest, Magánkiadás, 2000. 190–210.

¹⁸ Balázs Béla: Műveltség. *Népművelés / Új Élet*, 1917. 1.

¹⁹ Boros János: A filozófia és a bölcsész tudományok haszna. *Magyar Tudomány*, 168. (2007), 6. 787–794.

„a jelen lerövidül, alacsonyabb lesz azoknak az éveknek a száma, amelyekre nézve lényegében állandó életviszonyokkal számolhatunk. A jövő, amelyben lényegileg más életviszonyokkal kell majd számolnunk, a jelenhez egyre közelebb kerül. Egy dinamikus civilizációban az ismeretlen a jelenhez időben egyre közelebb esik. Mindez azt jelenti, hogy az előttünk álló előreláthatósága csökken. Az ismeretlen közelsége azonban mindig nyugtalanító, sőt szélső esetben félelemkeltő hatású, és már csak ezért is a nagyon dinamikus civilizáció hajlamos a félelemre.”²⁰

Mi következik ebből az egyre gyorsabban és erősebben dinamizálódó világból az egyén számára? Szorongása, bizonytalansága ugyanabban az ütemben erősödik, ahogy a világhörhinta gyorsul. Küzdenie kell mentális egészsége megőrzéséért, s ezt a megküzdési képességet tudatosan kell fejlesztenie. Amennyiben igaznak fogadtuk el írásunk elején Arisztotelész állítását, miszerint az ember nembeli lényegéhez tartozik a tudni vágyás, úgy azt is feltételezhetjük, hogy az egyén nem tud lemondani a körülötte történő események megértéséről, sőt, némely „értelme-fanatikus” saját létezése értelméről is szeretne katartikus élményhez, felismeréshez jutni. Mégpedig lehetőleg nem asztrológiai jóslatok, hanem a kiművelt emberi szellem révén, valamint az ész és logika eszközeire építve. A túl gyorsan változó eligazodási pontok és az információ túlzott mennyisége azonban a tömeg esetében többnyire csak a félműveltség megszerzésére elegendő lehetőséget és lelkiezt, kitartást tesznek lehetővé. Theodor Wiesengrund Adorno a félműveltséget így határozza meg: „pontoszerű, össze nem kapcsolt, kicserélhető és pillanatnyi információkra támaszkodó jólértesültség, amit a következő pillanatban már el is söpörnek az újabb információk.” Az aktualitáshoz odaragadó és az egyén rövid és könnyű pillantásával átfogható szűk értelmezési keretben megtapadó, azon felülemelkedni képtelen „tudásból” következik, hogy „a félig megértett és a félig megtapasztalt nem előfoka, hanem halálos ellensége a művelődésnek; ha a műveltségi elemek anélkül kerülnek be a tudatba, hogy beleolvadnának annak folytonosságába, akkor gonosz mérgekké, előbb-utóbb babonákká alakulnak át.”²¹

Balázs Béla korábban már említett népszerűsítő publicisztikájában a műveltség növelését a szemlélet és a gondolkodás fejlesztésében látta. Vizsgálódása során a művészeti alkotásokra helyezi a hangsúlyt, mert felfigyel valamire, amit csak a művészet képes nyújtani az emberi szellemnek. A művészeti alkotásokkal való találkozást olyan művelődési folyamatként ragadja meg, mely nem

„pusztán passzív tükrözés, hanem szintén produktív alkotás. Csakhogy ennek a tárgya nem kívül fekszik valamely külső objektumban, tárgya maga az ember. Feladata: saját

²⁰ Hermann Lübbe: A felgyorsult műszaki evolúció kulturális és politikai következményei. In Nyíry Kristóf (szerk.): *Műveltség és kultúra a számítógépkorszakban. Információ történetfilozófiai szempontból*. Budapest, Magyar Filozófiai Társaság – Budapesti Goethe Intézet, 1990.

²¹ Wessely A. (szerk.): *A kultúra szociológiája*. Budapest, Osiris, 1998. 107–110.

lelkünk, szellemünk képzése, csiszolása. A műveltség jelenti azt az érzékenységet, fogékonyságot, ízlést, amelyet a tudás előidézhet (mert nem mindig idézi elő, ezért igen sokan vannak sokat tudó műveletlenek) [...] jelenti az öntudatlanná vált tudást, ami magasabb fokon már testté válik, és már mozgásban, hangban, kifejezésben nyilvánul meg. Ha ez a processzus megtörtént [...] akkor akár el is felejtethem magát az objektív tudást”.²²

Gadamer a művészet produktív tükrözésének fogalmiságát más kontextusban ragadja meg, s „együttjátszásnak” nevezi. A teniszjátékosok metaforáját használja arra, hogy olvasója számára szemléltesse, mire gondol: a játékosok egymást váltva ütik egymásnak a labdát, a nézők pedig fejük mozgásával kísérik a labda menetét. Habár a nézők csak ülnek, s nem konkrét résztvevői a játéknak, mégis, érzelmileg, gondolatilag behelyezkednek a játékosok szerepébe, s ezt a fejük labdát követő forgatása igazolja. A művészi alkotást érzékelő egyén ugyanígy kívülálló, mint a teniszezőket néző közönség. Mégis részesévé válik az alkotás folyamatának, saját érzelmi hajlandósága és hajlamai, emlékei, tapasztalatai révén önmagában újratereget a művet. Így a műben rejlő igazság nem pusztán feltárul előtte, hanem ő maga is kreatívan részt vesz a „feltárásában”. Az ilyen módon megmutatkozó létigazság – legyen az önismereti vagy események összefüggéseit középpontba állító történet – az egyén számára „sorseseménnyé” válik. A megértési folyamat ugyanis szembesítő erejű felismerésekkel jár az egyén számára, hiszen általa nemcsak a művész, hanem saját élete tapasztalatait is végigpásztázza az ész osztályozó, a lélek érző és a szellem értékelő tekintetének fénycsóvjára. Gadamer fogalmazásában: „A művészetből hozzánk szóló létbőséget vagy igazságot egyfelől a feledés, a feltárás, a megnyilvánítás, másfelől pedig az elrejtettség, a rejtőzködés kettősségében tudjuk felfogni”. Az ellentétek egységéből következik, hogy a szimbólum lényege pusztán értelmileg nem érhető el, mert „önmagában tartalmazza a jelentését”.²³ Ezért annak átélése szükséges, s ez az, amit csak a műalkotások nyújtanak számunkra.

Néhány vélemény a műveltségről egyetemi hallgatók tollából²⁴

Hallgatóimat a műveltség jelentéséről, fontosságáról kérdeztem, valamint arról, hogy a bürokrácia esetében lényegesnek tartják-e, hogy a bürokraták rendelkezzenek általános műveltséggel. Néhány választ olvassunk együtt!

²² Balázs (1917): i. m.

²³ Gadamer (2003): i. m. 40.

²⁴ Nagyon köszönöm az együtt töltött szép és hasznos órákat s az itt olvasható véleményeket is azoknak a kedves hallgatóimnak, akik az *Olvassuk újra! Irodalom és művészet szerepe egyéni és nemzeti identitásunk megerősítésében* című szabadon választott kurzusomon részt vettek a 2020/2021. tanév 1. félévében.

„Számomra a műveltség egyfajta széleslátókörűséget jelent, olyan embert tekintek műveltnak, aki nem próbálja másokra saját látásmódját ráerőltetni, hanem elfogadja azt, hogy emberek vagyunk, és mindenkinek megvan a sajátos gondolkodásmódja. Nem ítélkezik mások felett. Egy nagy tudású személy, aki a világot összefüggéseiben képes látni.”

„Az irodalmi műveket azért szeretem olvasni, mert sokszor megtalálom magamat vagy az éppen aktuális élethelyzetemet a sorok között, jó párszor tapasztaltam azt, hogy egy-egy vers elolvasása rávilágított valamire önmagammal kapcsolatban, amivel sikerült megoldanom az adott problémát.”

„Úgy gondolom, hogy az általam definiált műveltségre mindenképp szükség van a bürokrácia rendszerében. Minden téren szükség van arra, hogy kicsit távolabbról szemléljük a dolgokat, nem jó, ha mindig berögzülten követik a papíron leírtakat. Jobb a helyzetet a saját kontextusában megvizsgálni, és nem előre megírt szabályokhoz kötni mindenképp.”

„A műveltség számomra nem csak az olvasottságot és az iskolázottságot takarja. Egy művelt ember számomra a megnyilvánulásaiban és háttértudásában is kitűnik a többi ember közül. Tudásának és tapasztalatainak köszönhetően éleslátó és talpraesett a mindennapokban. Ezenkívül elfogadja és megérti mások véleményét/érveit akkor is, ha azzal nem feltétlenül ért egyet.”

„Szükséges, hiszen mint az első pontban is kifejtettem, a művelt emberek talpraesettebbek és éleslátóbbak a mindennapokban, ami, úgy gondolom, fontos része kell hogy legyen a bürokráciának. Ezenkívül nagyobb lenne a dolgozóknak is a tekintélyük a társadalom körében. Azonban pontosan az éleslátás az, ami amilyen előnyt jelenthet a bürokrácia hatékony működésének, olyan hátrány is lehet, hiszen a bürokrácia egyik fontos ismérve, hogy hierarchikus, és a vezető akaratát érvényesíteni kell. Egy művelt ember viszont könnyen megkérdőjelezheti azt, és hangot adhat ellenvéleményének egy-egy utasítás hasznosságát vagy ésszerűségét illetően, ami ha sok embernél előfordul, akkor egy idő után a bürokrácia nem tud a hagyományos keretek között működni.”

„Szükséges a bürokrácia számára az általános műveltség, ugyanis ha valaki alacsony műveltségi szintről tanúskodik, akkor az én szememben hitelességét veszítette el, megkérdőjeleződik bennem, hogy alkalmas-e ezen típusú munka ellátására. Ez szerintem a bürokrácia esetében nem merülhet fel kérdésként.”

„A műveltség véleményem szerint azt jelenti, hogy az adott személy tudást birtokol a tudományokban, esetleg a művészetekben. Széles körű ismerettel rendelkezik, és szándéka van ezt bővíteni. Folyamatosan tanul, fejleszti magát, verseket, könyveket olvas. Stílusa változatos, hiszen valószínűleg nyitottabb és elfogadóbb – véleményem szerint ez jellemzőbb a művelt emberekre. Jó beszélgetőpartner, hiszen jellemzően minden témában ki tudja fejteni a véleményét. »A művelt ember sohasem kérkedik tudásbeli fölényével, és nem bánik lekezelően vagy leereszkedően azokkal, akik nála tájékozatlanabbak.« (Forrás: <https://juratus.elte.hu/elmelkedes-a-muveltssegrol>) Úgy gondolom, ez az idézet is jól leírja a művelt ember viselkedését, hiszen a tanult ember azt is fel tudja mérni, hogy bizonyos helyzetekben hogyan kell viselkedni, milyen magatartást kell produkálnia. Tudja, hogy kivel milyen hangszínen kell megszólalni, a bő szókinccsára miatt tudja, mely szavakat használja.”

„Igen, fontos a műveltség a bürokrácia számára. Mint említettem, a műveltség által az ember intelligensebb lesz, ez pedig hozzájárul ahhoz, hogy könnyebben átlássa a bürokrácia összetett rendszerét. Emellett hasznosítani tudja a megszerzett tudást, hiszen a bő szókinccsre, a megfelelő szóhasználatra, viselkedésformákra szüksége lesz.

Összességében a műveltség minden élethelyzetben hasznosítható, hiszen egy olyan tudást biztosít, amely elősegíti a további képességek kialakulását is, például aki művelt, szeret olvasni, valószínűleg könnyebben értelmezi a szövegeket, ezáltal gyorsabban meg tudja tanulni.”

„Egy ember akkor tekinthető műveltnek, ha egy olyan átfogó tudásanyaggal rendelkezik a világról, ami által megállja a helyét akármilyen szituációban intelligens módon. Ez szerintem nem feltétlen kötődik bizonyos információk ismeretéhez, sokkal inkább ember- és önismerethez, mivel azzal kell képből lenni, hogy hogyan működik a világ, és mi milyen szerepet töltünk be benne. Persze ehhez elengedhetetlen egy bizonyos mértékű olvasottság és tájékozottság például a művészetekben, tudományokban, ami által úgy tudja szemlélni a világunkat, hogy az egy minél érthetőbb hálózatként jelenjen meg.”

„Azért fontos a műveltség megléte, mivel ezáltal vagyunk képesek a további generációk számára fenntartani és továbbadni a jelen és múlt értékeit.”

Összegzés

Korunk embere tömegben él, mégis magányos. Egyes jóléti államokban ez a magány olyan mértéket öltött, hogy már külön minisztériumot is kapott.²⁵ A semmilyen eleven közösséghez nem tartozó, izolált egyén multikomplex világunkban egyre kevésbé képes eligazodni. Elveszethezében készen kapott magatartásmintákat követ, gondolkodása pedig általánosítótá, elfogulttá és közhelyessé válik. A csoportmintákat leutánzó, de valójában magányos ember így ugyan „közösségi gondolkodású” lesz, de nem autonómiájának megőrzésével, hanem „nyájemberként”, autonómiája feladásával.

Ezt a mentális értelemben vett zárt gondolkodást nagyfokú bizalmatlanság jellemzi. A gyorsan változó és kiismerhetetlen világ az elszigetelt ember számára ugyanis fenyegető. Míg a nyílt vagy nyitott gondolkodású egyén érdeklődő, együttműködésre kész és kíváncsi a másra, a másokra, addig a zárt gondolkodású arról van meggyőződve, hogy „neki mindig igaza van”, ezért teljes mértékben elutasít mindent, ami nézeteinek cáfolatát adhatja. Miért is? Mert nehezen építette fel félműveltségből vagy hangzatos nézeteket valló csoportok ismereteiből azt

²⁵ A koronavírus-járvány miatt 2020-ban tovább romlott a társadalmi izoláció Japánban, ennek következménye, hogy 11 év után ismét emelkedik az öngyilkosságok száma. 2020 októberéig több ember halt meg a saját keze által, mint a Covid-19 következtében a tavalyi évben. Ám a magány más módon is szedi áldozatait: növeli a szív- és érrendszeri betegségek, a demencia és az étkezési zavarok kialakulásának kockázatát. Nem Japán azonban az első ország, amely magányügyi minisztert nevez ki. Az Egyesült Királyságban már jóval a koronavírus-járvány előtt, 2018-ban felvettek erre a posztra egy szakembert, Ausztrália pedig most tervezi egy hasonló pozíció létrehozását. Lásd: Lampért Zsófia: Japán magányügyi minisztert nevez ki a járvány miatt. *Marie Claire*, 2021. február 26.

a kicsi biztonságát, ami van. Így kételyek nem férközhetnek hozzá. Párbeszédre nem képes, hiszen azzal nyitnia kellene az övétől eltérő véleményekre.

A nyitott gondolkodású viszont elgondolkodik az övétől eltérő nézeteken, és ha belátja, hogy valamiben tévedett, akkor szabadságában áll, más szóval: szabad arra, hogy módosítsa álláspontját.

A zárt gondolkodású egyén önnön biztonságát az erőshöz, erővel rendelkezőhöz, másképpen a hatalomhoz fűződő kapcsolatával igyekszik megteremteni. Hiszen valahonnan, valakitől védelmet és biztonságot remél.

Zárt, bizalmatlan gondolkodású individuumokkal azonban nem lehetséges eleven, progresszív közösséget létrehozni. Ők csak „személyes horizontjukon” mozognak, időtávlátuk szűk.

Létünk egyik paradoxona, hogy a túlzott biztonságra törekvés bizalmatlanságot szül, s kizárja a nyitottságot, a szabad szellemet, s egyáltalán, az autonóm létezni tudás képességét.

Kiemelt köszönettel tartozom Maróti Andor műveltséggel és kultúrával foglalkozó, rendkívül inspiratív tanulmányáért.²⁶ Ő idézi Clifford Geertz kulturális antropológus gondolatait, amelyekkel zárjuk írásunkat: „az emberré válás egyénné válás, egyénné pedig kulturális minták irányítása alatt válunk, a jelentések történelmileg kialakult rendszereinek irányítása alatt, amelyek szerint formát, rendszert, sajátosságokat és irányt adunk életünknek”.²⁷

Bízom benne, hogy olvasóimmal egyetértve fogalmazhatom meg írásom morális tanulságát: ne mondjunk le a fenti értelemben vett egyénné válás lehetőségéről, sem személyes életünkben, sem oktatóként.

²⁶ Maróti Andor: Szükségünk van-e (még) kultúrára? 4. rész. *Szín: a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus folyóirata*, 17. (2012), 2. 45–66.

²⁷ C. Geertz: A kultúra fogalmának hatása az ember fogalmára. *Kultúra és Közösség*, 15. (1988), 4. 74.

Irodalomjegyzék

- Arisztotelész: *Metafizika*. Budapest, Logos, 1992.
- Balázs Béla: Műveltség. *Népművelés / Új Élet*, 1917. 1.
- Bauer Lilla: *Adalékok a 21. századi tömegoktatás és a társadalmi kohézió összefüggéseibe*. Budapest, NKE KTI, 2020. Online: <https://bit.ly/3wzHD9b>
- Betti, E.: Az értelmezés általános elméletéről. In Szabó Miklós – Varga Csaba (szerk.): *Jog és nyelv*. Budapest, magánkiadás, 2000. 190–210.
- Boros János: A filozófia és a bölcsész tudományok haszna. *Magyar Tudomány*, 168. (2007), 6. 787–794.
- Gadamer, H.-G.: *Igazság és módszer. Egy filozófiai hermeneutika vázlata*. 2. jav. kiad. Budapest, Osiris, 2003.
- Geertz, C.: A kultúra fogalmának hatása az ember fogalmára. *Kultúra és Közösség*, 15. (1988), 4. 67–75.
- Hegel, G. W. Fr.: *A jogfilozófia alapvonalai vagy a természetjog és államtudomány vázlata*. Budapest, Akadémiai, 1971.
- Hegel, G. W. Fr.: *A szellem fenomenológiája*. Budapest, Akadémiai, 1973.
- Hegel, G. W. Fr.: *Előadások a világtörténet filozófiájáról*. Budapest, Akadémiai, 1979.
- Lampért Zsófia: Japán magányügyi minisztert nevez ki a járvány miatt. *Marie Claire*, 2021. február 26. Online: <https://bit.ly/3gGYXT4>
- Lübbe, Hermann: A felgyorsult műszaki evolúció kulturális és politikai következményei. In Nyíry Kristóf (szerk.): *Műveltség és kultúra a számítógépkorszakban. Információ történetfilozófiai szempontból*. Budapest, Magyar Filozófiai Társaság – Budapesti Goethe Intézet, 1990.
- Márkus György: *Kultúra és modernitás. Hermeneutikai bírálatok*. Budapest, T-Twins – Lukács Archívum, 1992.
- Maróti Andor: Szükségünk van-e (még) kultúrára? 4. rész. *Szín: a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus folyóirata*, 17. (2012), 2. 45–66.
- Mendelsohn, M.: *Schriften über Religion und Aufklärung*. Berlin, Union, 1989.
- Veress Károly: Képzés és kultúra. *Kellék filozófiai folyóirat*, 1998. 10. 33–41.
- Wessely A. (szerk.): *A kultúra szociológiája*. Budapest, Osiris, 1998. 107–110.